

Gordana Šövegeš Lipovšek

»Jaz že od prve minute vidim, da je stanje glede monarhije zelo resno. Mislim, da bo konec poraz ...«*

Dopisovanje med mladima zakoncema Žigmondom Jankom in Matildo Kovač iz Motvarjevcev v času prve svetovne vojne

ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK Gordana, prof. geografije in zgodovine, arhivska svetovalka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor

94(100)"1914/1918":929Žigmond J.:929Kovač M.(044.2)
929Žigmond J.:929Kovač M.(044.2)

»JAZ ŽE OD PRVE MINUTE VIDIM, DA JE STANJE GLEDE MONARHIJE ZELO RESNO. MISLIM, DA BO KONEC PORAZ ...«

Dopisovanje med mladima zakoncema Žigmondom Jankom in Matildo Kovač iz Motvarjevcev v času prve svetovne vojne

Nepredvidljiva usoda in splet srečnih okoliščin sta pripomogla, da se je ohranilo 400 pism iz prve svetovne vojne, ki sta si jih izmenjala mlada zakonca iz Motvarjevcev, vojak Žigmond Janko in njegova soproga Matilda Kovač. Gre za pisma, ki nam razkrivajo stvaren vsakdanjik malega človeka v vojni – navadnega vojaka na fronti in njegove soproge v zaledju, obenem pa so pisma tudi ljubezenska. Korespondenca med Žigmondom in Matildo je zelo lep primer takratnih komunikacijskih zmožnosti med zaledjem in vojakom na fronti, ki je kasneje zaradi bolezni ali ran pristal v vojaški bolnišnici: kdaj, o čem in na kakšen način je lahko pisal svojim zaskrbljenim domačim ter kdaj, kaj in kako so dovoljevale okoliščine ali cenzura oziroma obdobje brez nje.

Ključne besede: prva svetovna vojna, vojak pehote, 48. cesarsko-kraljevi pehotni polk, Galicija, zaledje, Motvarjevci, ljubezen

ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK Gordana, BA Geography and History Teaching, Archival Adviser, Regional Archives Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor

94(100)"1914/1918":929Žigmond J.:929Kovač M.(044.2)
929Žigmond J.:929Kovač M.(044.2)

»IT WAS CLEAR TO ME FROM THE FIRST MINUTE THAT THE SITUATION REGARDING THE MONARCHY WAS VERY SERIOUS. I THINK THIS WILL END IN DEFEAT ...»

Correspondence between the young couple Žigmond Janko and Matilda Kovač from Motvarjevci during the First World War

By sheer coincidence and luck, 400 letters from the First World War have been preserved; these were exchanged between a young married couple from Motvarjevci, the soldier Žigmond Janko and his wife Matilda Kovač. The letters reveal the everyday life of the common man during the war - that of a regular soldier on the front and his wife in the hinterland, and their love. The correspondence between Žigmond and Matilda illustrates well how communication worked between the hinterland and the soldier on the front who was later wounded, fell ill and ended up in hospital.

Key words: First World War, infantrymen, 48th Imperial Royal Infantry Regiment, Galicia, hinterland, Motvarjevci, love

* Citat iz Žigmondovega pisma iz bolnišnice v Opavi soprogi Matildi iz Motvarjevcev z dne 8. decembra 1914. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

»... Te vrstice pišem na božični dan, ko si ti morda že v cerkvi. V mislih sem tudi jaz tam s teboj, v realnosti pa tukaj v Galiciji, blizu ruske meje. Praznujem ob zvokih orožja, morda kakšnih tisoč korakov od ruske bojne črte. Dobil sem že tudi božično darilo. En mali notes in svinčnik, s katerim pišem, en par pisem in kuverto, eno razglednico in štiri vojaške dopisnice, eno majhno škatlo sladkega peciva, cigarete in tudi milo. Torej, danes praznujemo tudi mi, kakor se pač da v takšnem položaju. Draga moja Matilda! V pismu me prosiš tudi, da ti naj napišem, če sem na fronti. Kaj misliš, draga, saj je vojna! Od kar sem tukaj, sem vedno v prvi bojni črti, ampak z Božjo pomočjo se mi ni zgodilo še nič. Ampak, lahko si misliš, da tukaj ni gostije. Civilistov nisem videl že kakšnega četrta leta. Odšli so od tod nekam in tudi v hiši nisem bil v teh dneh, razen včeraj. Šel sem nakupovat za praznike v eno trgovino v zaledje. Tako čudno se mi zdi, ko vstopim v hišo, povsem sem se je odvadil. Bolj zdravo je biti zunaj na prostem. Napišem ti še, ljuba, da smo postavili tudi novoletno jelko in na njej je tudi jabolko, ki si mi ga poslala. In na njej so tudi orehi in še mnogo drugega. Sedaj je spet snežilo. Torej imamo bel božič, kar veliko snega in tudi mrzlo je. Ampak nikoli še nisem bil zares premražen. Morda bom preživel zimo, če me le kakšen Rus ne bo zadel. Barabe so tudi danes, na ta veliki praznik, streljale na nas. Zato, če bo Bog pomagal, jim bo še težko ...«¹

Mlada zakonca Žigmond Janko in Matild Kovač iz Motvarjevcev v Prekmurju sta si med letoma 1914 in 1918 napisala nešteto pisem s takšno in podobno vsebino. Koliko natanko, ni in ne bo znano, vendar pa 400 do danes ohranjenih pisem govori o tem, da gre za prvovrstno, izjemno in zelo redko najdbo. On je bil vojak 48. cesarsko-kraljevega pehotnega polka, ona njegova soproga, ki je skozi pisma spremljala možovo kalvarijo po različnih frontah in bolnišnicah prve svetovne vojne. Takrat najverjetneje nista slutila, da bodo njuna pisma postala izredno zanimivo čtivo, ki bodo izšla celo v posebni knjigi in da se bo razmišljalo tudi o filmski uprizoritvi njune zgodbe.²

¹ Del Žigmondovega pisma nekje iz Galicije soprogi Matildi v Motvarjevce z dne 24. decembra 1915. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond).

² Pisma so pisana v madžarskem jeziku, saj sta bila Žigmond in Matild po narodnosti Madžara. Tudi vas Motvarjevci oz. Szentlászló danes spada k dvojezičnemu območju v Prekmurju, tik ob slovensko-madžarski meji. Danes vsa pisma hrani Pokrajinski arhiv Maribor: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond. Novembra 2014 so pisma izšla tudi v posebni knjigi z naslovom *Vágyakozás a lövészárkokból Egy szécsiszentlászli házaspár, Jankó Zsigmond és Kovács Matild levelezése az 1. világháború alatt*

Del ohranjenih pisem Žigmonda Janka in Matild Kovač
(Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

Pisma so se našla v podirajoči in prazni Žigmondovi in Matildini hiši v Motvarjevcih leta 1999, ko so na njih naleteli mladi raziskovalci v okviru mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora.³ 85 let so pisma kljubovala prahu, glodalcem, vlagi, času. Hiša se je že podirala sama vase, zarasle so jo visoke koprive, nosilni tram hiše je podpirala stara razpadajoča omara, iz katerih predalov so bila ob njej raztresena pisma. Le-ta je arhivist Arhiva Železne županije v Sombotelu, Zsolt Bajzik, spravil v dve reklamni vrečki. Žal vseh pisem ni bilo mogoče rešiti. Nekaj je bilo namreč takšnih, ki so bila že razmočena in uničena. Videlo se je, da so v preteklosti že stikali po hiši, odnesli vredne predmete, tem pismom pa očitno ni nihče pripisoval večje vrednosti. Kljub vsemu je bila večina pisem odlično ohranjena. To je bil samo dokaz, da so skozi dolga desetletja njihovi lastniki z njimi lepo in spoštljivo ravnali, prav tako kot z ljubeznijo, ki je bila zaprta v teh pismih. Z izjemo prahu so bila pisma namreč takšna, kot takrat, ko jih je dobil Žigmond od Matild in obratno, ko sta jih odprla in pričela brati. Ker sta imela oba izredno lepo in čitljivo pisavo, bogat besedni zaklad, so bila pisma tudi lahko berljiva. Poleg pisem se je v hiši našlo še nekaj dokumentov (predporočna pogodba iz leta 1913,

(slovenski prevod: Hrepenenje iz strelskih jarkov Pisma zakoncev Žigmonda Janka in Matild Kovács iz Motvarjevcev v času prve svetovne vojne). Knjiga je obenem tudi poklon vsem prekmurskim vojakom, ki so se borili na frontah prve svetovne vojne.

³ Pokrajinski arhiv Maribor, Arhiv Železne županije iz Sombotela in Arhiv županije Zala iz Zalaegerszega iz Madžarske že šestindvajset let zapovrstjo prirejajo Mednarodni arhivski raziskovalni tabor, na katerem srednješolci iz Slovenije in Madžarske zbirajo in evidentirajo arhivsko gradivo v Prekmurju in na Madžarskem v obmejnih vaseh. Tabor na izbranem terenu izvaja evidentiranje, zbiranje in kopiranje arhivskega gradiva. To pomeni, da se na terenu pri posameznih osebah in ustanovah išče ohranjeno arhivsko gradivo, ob zaključku tabora pa se le-to predstavi tudi na priložnostni razstavi.

Žiga s svojimi soborci; sedi v prvi vrsti, prvi iz desne. Fotografija je nastala v bolnišnici Plzen (Češka) aprila ali maja 1916.
(Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

obrazec za dopust vojaka in vozovnica za vlak iz leta 1918, različni računi, sklep o dedovanju po umrli Matildi ...). Na podlagi pisem in dokumentov ter pričevanj Motvarjevcenah lahko spoznamo, kako so se vojna ter dogodki, neposredno povezani z njo, poigrali z usodo in življenjem Žige in Tilde.⁴ Spoznamo dogodivščine in življenje navadnega vojaka pehote v prvi bojni črti na različnih evropskih bojiščih, hkrati pa, na drugi strani, kmečko življenje mlade soproge in njenih sovaščanov v zaledju nekje v Prekmurju.

Zgodba Žige in Tilde pred vojno

Še ne 23-letni Žiga in skoraj 18-letna Tilda sta se poročila 18. maja 1913.⁵ Žiga je v tem času že služil obvezno vojaško obvezo v 80 km oddaljeni Veliki Kaniži na Madžarskem (Nagykanizsa) in čakal na dan, ko bo lahko prišel domov. V spomladanskih in poletnih dneh leta 1914 sta se veselila redkih trenutkov, ko sta se lahko videla, ter vmes prebiral pisma, ki sta jih pisala

drug drugemu. Tilda je moža, ko je le imela priložnost, tudi obiskovala. Iz Žigove vojaške knjižice je razvidno, da bi dvoletno služenje vojaškega roka moral končati decembra 1914. Ko se je s strelci Gavrilu Principa, dne 28. junija 1914, s katerimi je umoril avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanca, sprožil val svetovne vojne, so mladima zakoncema po vodi splavali tudi vsi načrti in skupno življenje. Usoda Žige je bila z izbruhom velike vojne položena v božje roke.

Cel avgust se je njegova četa pripravljala na boje in čakala dan, ko bodo odšli na fronto. Žiga je bil dodeljen v 3. četo rezervnega bataljona 48. cesarsko-kraljevega pehotnega polka, ki je bil septembra poslan na fronto v Galicijo.

Čeprav so prvi ranjenci s fronte prinašali v Veliko Kanižo dobre novice, je Žiga pričel dvomiti o svoji srečni vrnitvi iz vojne. S svojimi previdnimi predvidevanji, značilnimi za kmečkega človeka – v nasprotju z nemškim cesarjem, ki je vrnitev svojih zmagovitih vojakov pričakoval že do prve jeseni –, vrnitve ni pričakoval še tako hitro. »Tako velike stvari se pripravljajo, da se domov najverjetneje ne bom vrnil prej kot v enem letu«, ji je napisal že 6. avgusta 1914. A kljub vsemu ne on ne celotna Evropa nista pričakovala, da bo vojna trajala vse do leta 1918.

⁴ Žiga in Tilda sta krajši različici imen Zsigmond in Matild, tako sta se tudi naslavljala v pismih.

⁵ Civilna poročna matična knjiga Szentgyörgyvölgy, št. 253, XV. 6. Mikrofilmi državnih matic, Arhiv županije Zala. V poročni matični knjigi so navedeni naslednji podatki: Zsigmond Jankó, poljedelec, rojen 6. julija 1890, starši Ferenc Jankó in Vali Gaál, ter Matild Kovács, rojena 15. junija 1895, starši Dániel in Zsófi Kovács.

Pred odhodom na fronto Žiga ni imel priložnosti, da bi se srečal s soprogo in družino, zato se je od njih poslovil v pismu, napisanem 3. septembra 1914, v katerem jim je zaželel »vse dobro v življenju in večno srečo v onostranstvu«. To je bilo poslovilno pismo vojaka, ki je odhajal na fronto, v katerem ni bilo zaslediti pretiranega zanosa, patosa, temveč je bilo predvsem s preprostimi besedami napisano slovo obupanega, s svojo usodo sprijaznjenežnega človeka, v primeru, če se z nevarnega, neznanega potovanja ne bi nikoli več vrnil.

Žigova vojaška pot

Žiga se je septembra 1914 znašel na bojnih poljih Galicije. Zaradi vojne cenzure je s fronte pisal soprogi samo najbolj osnovne informacije; imele so le en namen – sporočiti Tildi, da je še živ. Konec septembra se je nekaj dni bojeval v 11. četi 51. cesarsko-kraljevega pehotnega polka, v začetku oktobra pa se je vrnil k svoji 12. četi 48. polka in se z njo udeležil avstrijsko-madžarske ofenzive v Galiciji proti Rusom. 17. novembra 1914 je soprogi sporočil, da je bolj ali manj prezebel in da okreva v bolnišnici v Opavi. V dolgih in čutečih pismih, ki jih je nato pisal iz bolnišnic v Opavi, Mostu in Pragi, kjer je bil do začetka aprila 1915, je soprogi opisoval vsakdanjik v bolnišnici, dobre odnose s soborci drugih narodnosti, s katerimi je služil, svoje bližnje, poveljnike ... Očitno pisma iz bolnišnice niso bila podvržena strogi cenzuri, saj je Tildo seznanjal tudi z informacijami, o katerih se sicer ni smelo pisati, npr. da glede na situacijo v Galiciji vojne še ne bo kmalu konec, včasih je bil kritičen tudi do monarhije glede materialne oskrbe vojakov, pisal je o požganih in praznih vaseh Galicije, natanko je opisal pohod svoje enote, orisal življenje v strelskih jarkih in vojaške pohode ter razmišljal o psiholoških posledicah, ki jih bo vojna pustila na navadnih vojaki.

»... Do sedaj sem upal, da bo spomladi nastopil mir, ampak sedaj je videti, da ga še vsaj eno leto ne bo. Moj Bog, kaj se bo zgodilo z našo ubogo državo! Četudi nas ne bi premagal sovražnik (čeprav jaz še dvomim v našo zmago), bo preživelim hudo, ker si bodo težko opomogli. Sedaj bo že tri mesece, kar nisem na bojišču. Niti tega nisem verjel, da bom na tak način preživel zimo, ampak morda mi bo Bog pomagal tudi v prihodnje. Samo bo-diva potrpežljiva, verjemiva vanj. Sprejmi, kar nama je naklonil. Poznam tvojo naravo in tudi pisala si mi že, da si Boga morda užalila. Prosim te, draga, ne počni tega. Kar si se naučila tudi od mene, sprejmi Božji ukaz, ker če on kaznuje, potem zna tudi nagrajevati. Ne užali Boga z besedami, ki jih izrečejo drugi. Ne skrbi, kaj delajo drugi, oni odgovarjajo Bogu za to. Če bi slišala na bojišču, kako se spreobrnejo in molijo v rafalu krogel tudi tisti, ki so prej samo preklinjali, bi verjela, da bodo od tedaj naprej vsi ljudje takšni, kot angeli. Dejstvo je, da od sedaj na-

prej ne bo več takšnega bogokletnika, ki je samo enkrat v strelskem jarku preživel žvižgajoče brenčanje topov in krogel in ropotanje strojnic brez premora. In ko se oglasijo še veliki topovi, je vse skupaj videti kot ena divja poletna nevihta ali grmenje. Samo da tukaj delajo človeške roke drug proti drugemu. Kljub temu se zdi, da je Božja sod-ba. Človek takrat verjame, da je prišla poslednja sodba. Ampak človek takrat ne vidi in ne sliši nobene nevarnosti. Samo ko je konec, pomisli, iz kakšnega nevarnega kraja ga je obvaroval Bog ...»⁶

Žiga je zelo rad pisal in je soprogi pisal iz vseh možnih krajev: iz vojašnice, z vlaka, železniške postaje, iz šotora na jasi sredi gozda, strelskega jarka, bunkerja, bolniške postelje, sedeč na ulični klopi v Plznu ... 9. julija 1915 je v Galiciji na primer pisal med topovskim napadom: »Prav v tem trenutku, ko pišem te besede, me je ruska granata zasula z zemljo. Mogoče je mislila, da pišem s črnilom, pa jo je poslala, da na pisanje posuje malo prahu.« S pisanjem je Žigi tudi hitreje mineval čas, ki ga je moral preživeti daleč od svoje ljubezni. Tildo je nenehno prosil, naj mu pošlje vojne dopisnice, ker mu je teh zmeraj zelo hitro zmanjkalo.

Aprila 1915 je za kratek čas prišel na dopust v Veliko Kanižo, tam ga je obiskala tudi soproga. Že junija 1915 je bil ponovno na poti v neznano; spet je pristal v Galiciji, in sicer v Karpatih, kjer so do poletja 1916 potekali pozicijski boji. Žiga se je tukaj boril v prvi bojni črti. V pismih je opisoval predvsem vsakdan na fronti in v strelskem jarku. Ob dnevih, ko je deževalo, je bil na suhem v svojem »stanovanju« pod zemljo. Prav čudno mu je že bilo, ko je vstopil v kakšno hišo, tako zelo se je navadil življenja v strelskem jarku. Nekoč ji je iz strelskega jarka napisal, da ga je vojna naučila veliko stvari. Vojaki so si namreč velikokrat tudi sami kaj skuhati. Enkrat jeseni so prišli do moke in masla ter si pripravili zelo dobre testenine. Tudi krompir, ki so ga našli na njivah, jim je prav prišel. V nekem pismu se je Žiga pohvalil, da bi bil Tildi njegov »kartofli« sigurno zelo všeč. Prepričan je bil, da Tilda še sploh ni jedla boljšega krompirja. Vojaki so si tudi sami krpali obleke in prišli kakšen gumb. Kolikor se je dalo, so skrbeli tudi za čistočo.

22. februarja 1916 je Žigo, ko je odmetaval sneg okrog strelskih jarkov, oplazila ruska krogla. Za dolgih osem mesecev se je ponovno ognil fronti in dneve preživel v bolnišnicah v Zborovu, Miskolcu, Szegedu, Plznu in Pieštanih. Po letu dni je dobil junija 1916 kratek dopust v Veliko Kaniži. Po ozdravitvi, oktobra 1916, so njegovo četo poslali na romunsko fronto. Sprva so bili vojaki

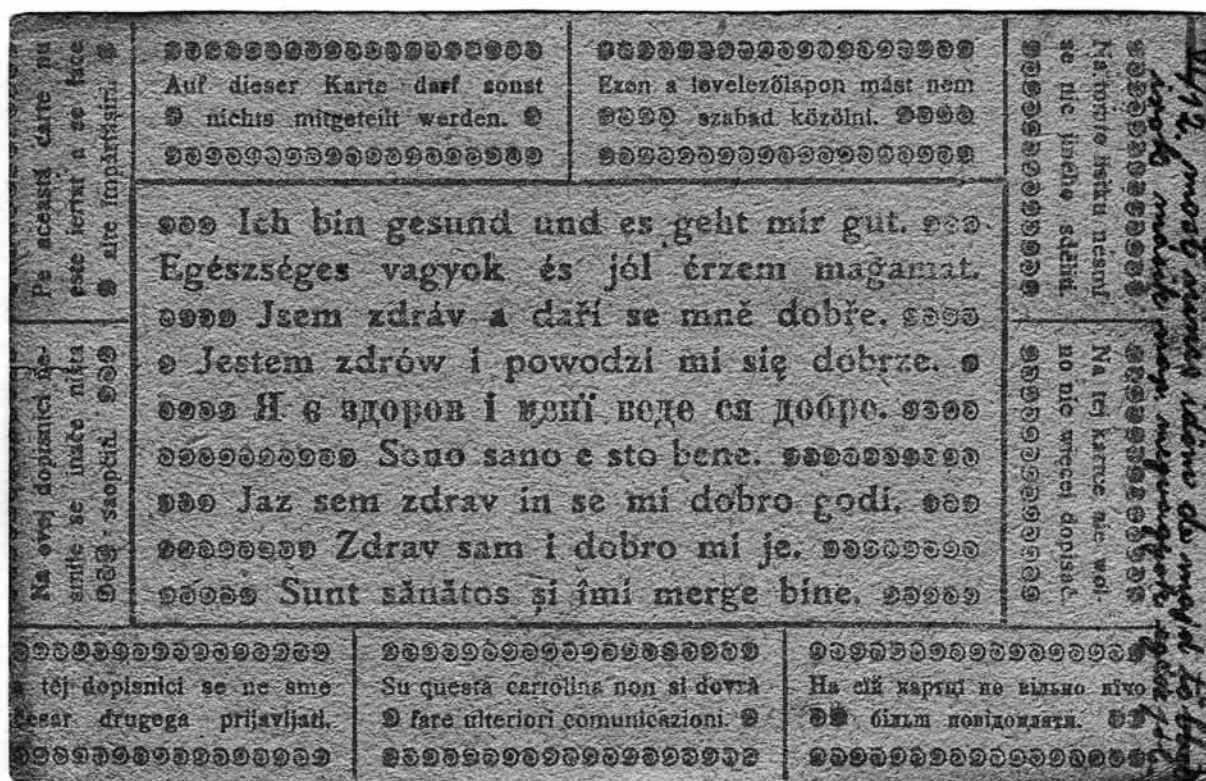
⁶ Del Žigovega pisma iz bolnišnice v Mostu (Češka) soprogi Tildi v Motvarjeve z dne 4. februarja 1915. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

De legjobb erről nem írni, mert úgyis csak
 nyomorúságot okozok vele, most roxem ésre ennyit
 • nem is kellett volna írnom. de úgy vagyok vele
 ha eszembe jut, nem tudom abba hagyni. csak
 nyugodj bele sorunkba, talán lesz ez még más-
 képp is. Sőt a boldob írtam ki edesem, hogy az a gondolat
 is eszedbe van, hátha még ismét hára juthatnék?
 Ére edesem most semmit sem tudok felelni, mert ha
 birtatlak is nem lehetne, az nagy csalódást okoz. csak
 légy nyugton én magam sem tudok most semmit, hogy ho-
 gyan fordul a sorom, a jövő hí közepére elválnak valahogy
 ha mehetek-e vagy sem. csak légy a legjobb reménnyel
 talán valahogy sikerül. ha nem!, arról sem tehetünk sem-
 mit, majd talán a jó isten segít bennünket, az bizonyos
 ha ki is kerülök a jövő holnapban. ~~.....~~
~~.....~~ írod azt is hogy milyen rossz volt a termés
 hát bizony, ha így lesz több éven át, nektek sem lesz kenye-
 retetek, az idén már nem sok jut az államnak belőle. talán
 fele se mint tavaly. ~~.....~~

Cenzurirano Žigovo pismo iz bolnišnice Plzen (Češka) soprogi Tildi v Motvarjevce z dne 28. 7. 1916.
 (Vir: SL_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

njegove čete nastanjeni pri nemških kmetih, ki so bili precej bogati. Bili so nekaj sto kilometrov stran od fronte in se jim je kar dobro godilo. Aprila 1917 je bil dodeljen v 145. pehotno brigado, ki jo je vodil nemški maršal August von Mackensen in ki se je borila proti ruskim četam na obalah reke Siret, približno 25 do 30 km od mesta Brăila, tam se je izuril v streljanju s strojnico. Spomladi 1917 je tudi Žiga začel prvič verjeti v mir. Iz tega obdobja je ohranjenih zelo malo pisem. Iz teh izvemo, da so sklenili dogovor z Rusi, da nobena stran ne bo streljala. Tako je bilo še celo poletje in jesen 1917. Vojaki na obeh straneh fronte so dnevno lovili ribe na reki Siret. Brez

težav so se sprehajali zunaj strelskih jarkov, poležavali na travi in brali. Spomladi 1918 je Žiga sodeloval pri avstrijsko-madžarski zasedbi Ukrajine. To je bilo zanj tudi najdaljše obdobje bivanja zdoma, trajalo je skoraj dve leti (od junija 1916 do aprila 1918). Po dopustu je bil 15. maja 1918 napoten v Odeso, kjer je s svojo četo skrbel za red in mir v mestu. Poleg tega so vojaki vsak dan natovarjali tudi žito na ladje, ki so plule proti Madžarski. Ob živežu so tvorili tudi bombe in granate, ki so jih odpeljali na odprto morje in jih zmetali v vodo. V Odesi je ostal do oktobra 1918, ko je prišel ponovno na dopust, tokrat domov v Motvarjevce, in najverjetneje je doma tudi ostal.

Že napisana dopisnica z dne 12. 6. 1917, ki jo je Žiga poslal iz romunske fronte soprogi Tildi v Motvarjevce. Kljub temu, da na dopisnici piše, da se ne sme ničesar drugega prijavljati, je Žiga dopisal: »Sedaj nimam časa, več ti bom napisal drugi dan. Sem povsem v redu.« (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

Tildina pisma in dogajanje v zaledju

Ves ta čas, ki ga je Žiga preživel daleč od doma, so mu dajala največjo oporo pisma, ki jih je dobival od svoje ljube Tilde. Tedensko ali tudi dnevno mu je pisala in ga seznanjala z razmerami doma. Pisala je o dobri ali slabi letini, poljskih opravilih, težavah pri vsakodnevem gospodarjenju, domači živini, cenah življenjskih potrebščin in hrane, obvezni oddaji pridelkov in živine, pomanjkanju, dogajanju v vasi in okolici, pobegu ruskih ujetnikov, vaških čenčah, nezvestobi drugih žensk, tatvinah, nesrečah, katastrofah, boleznih, dejavnostih novega duhovnika, o tem, da ni bilo plesa ... Svojega soproga je redno obveščala tudi o vpoklicanih, padlih in pogrešanih vaščanih, ki so bili Žigovi znanci ali prijatelji.

»... Dragi mož! Seznanjam te tudi s tem, da so popisali vse moške med 18-im in 50-im letom in tudi ženske med 18-im in 50-im letom. Kam nas želijo odpeljati, tega ne vem. Sedaj vidim, dragi mož, da bom tudi jaz prišla v vojsko. Pravijo, da ženske peljejo, da bodo kuhale, prale in čistile. Dragi mož! Jaz raje umrem, kot da bi pristala tam. In sedaj so že vsi ljudje tako prestrašeni, da nihče niti ne dela več. Nihče ne ve, kaj bo s svetom. In pravijo, da morda vojne ne bo nikoli konec. Do sedaj so bili še vsi potrpežljivi, ker so rekli, da bo vojne do spomladi ko-

nec. Ampak sedaj je tu pomlad, pa vendar še traja. Sedaj pravijo, da bo medtem prišla tudi naslednja pomlad, ko bo konec vojne. Sedaj ne bo možno več niti preživeti, če bodo odpeljali tudi ženske. ... In pravijo oz. so oznanili, da ne smemo prodati nobenih dobrin, vse bodo odnesli za vojake, pustili nam bodo samo 100 kilogramov na glavo. In kdor ima žrebička ali vampastega prašiča, tega bodo pustili, to imamo tudi pri nas. S tem zaključujem svoje pismo. Ostajam tvoja stara, zvesta in ljubeča, poljubljajoča žena Matilda. Samo enkrat da bi se videla, to prosim dobrega Boga. Do takrat pa ti pošiljam tisoč milijonov poljubov ...«⁷

Doma na podeželju je primanjkovalo tudi delovne sile, zato naj bi na kmetijah pomagali tudi ruski ujetniki. Tildi je v enem od pisem dal blagoslov, da si lahko tudi ona izbere enega, če ga še do takrat ne bo domov. In če ga bo naučila še madžarsko, bo lahko delal namesto njega. Družina je prosila tudi za državno pomoč, vendar so je bili upravičeni le tisti, ki resnično niso imeli ničesar za preživetje in so poleg tega imeli še majhne otroke. Tildina družina kljub velikemu pomanjkanju ni zelo trpela.

⁷ Del Tildinega pisma iz Motvarjevcev soprogu Žigi v bolnišnico Most (Češka) z dne 19. februarja 1915. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

Moža je potolažila, da imajo še vedno dovolj zalog, kljub temu, da so zaradi rekviracije morali oddati del pridelka in živino. Blagostanje družine se je kazalo tudi v tem, da je Tildin oče hodil k zdravniku v Avstrijo in da je Tilda Žigi na fronto redno pošiljala tudi bogate pakete s hrano, v katerih ni smelo manjkati tobaka.

Vera v Boga in ljubezen

Tako Tildina kot tudi Žigova pisma so polna hrepenenja, sanjarjenj o skupnem življenju po vojni, spominov na čase, ki sta jih preživljala ob dolgih skupnih pogovorih ali skupnem delu ter neizživete ljubezeni, bolečine zaradi prezgodnje ločitve. Zato lahko pisma označimo tudi za ljubezenska. Iz prav vsakega napisane pisma namreč vejeta globoka ljubezen, ki sta jo čutila drug do drugega, ter vera v Boga. Tako kot za večino njegovih sodobnikov je tudi za Žigo značilna globoka religioznost. Če se mu je le prikazala priložnost, je šel k bogoslužju in tudi k spovedi, čeprav je bil kalvinske veroizpovedi. Redno je molil in k molitvi spodbujal tudi soprogo. Prav to dvoje, ljubezen in Bog, je oba ohranjalo tudi pri zdravi pameti in optimizmu. Predvsem Žiga je bil tisti, ki je ženo ves čas tolažil in jo bodril. Le malokrat se je spraševal o tem, zakaj je prišlo do vojne. Jasno mu je bilo le to, da se mora boriti za domovino, jo braniti pred sovražnikom, da ne sme kloniti ali biti strahopetec. Če pa se je že spraševal o krivcu za vojno, sta bila vsega kriva usoda in Bog, ki ga je preizkušal. Preizkušal je tudi Tildo ter njuno ljubezen. In ko bi prestala vse te božje preizkuse, bi morala končno zaživeti srečno družinsko življenje, kot je to tudi Žiga večkrat napisal in predvidel v svojih pismih.

»Samo to te prosim, dragi, da prosi dobrega Boga in da moliš. Tudi jaz ga prosim za to, da nama najpomaga. V vsem svojem življenju nisem molila toliko, kot od letošnjega avgusta. Res, da sem bila v cerkvi samo za novo leto in v nedeljo. Ampak zaradi slabega vremena in ceste nisem mogla iti, ker je ves čas deževalo. Zdaj kakšna dva tedna ne pada več. Ampak če bi šla v cerkev, tam skorajda počti človeško srce od joka, ker duhovnik ves čas govori samo o vojni in takšnih pridig še ni slišal nihče. Veš, dragi, tudi tukaj je svet drugačen, kakor je bil prej. Zdaj joče vsak, ki le malo dojema vse to.«⁸

O tem, kako boleče pogrešata drug drugega, ter o globini njunega odnosa priča tudi dejstvo, da sta se v sanjah nenehno pogovarjala, kar sta si v pismih tudi redno sporočala. Poleg ljubezni pa se pri obeh pojavlja tudi bojazen, ljubosumje. Vojaki, ki so bili na dopustu,

so namreč od doma prinašali različne novice, tudi o nezvestobah žena, ki so ostale same doma in katerih možje so se borili ali umrli za domovino. Ni razumel, od kot takšna nemoralnost. Zaradi tega je tudi Žiga pričel razmišljati o možnosti, da bi ga mlada soproga prevarala. *»Resda se mi je zmeraj zdelo, da me ljubiš, in kakor je zmeraj izgledalo, mi niti ne bi mogla biti nezvesta. V to nisem dvomil niti minuto. Toda ker so ženska nečimrnost in zvižaje zelo raznolike, pazi, da se katere od teh ne bi priučila, kajti verjemi, draga moja, da se v nasprotnem primeru lahko moja, trenutno tako globoka ljubezen do tebe zelo hitro spremeni. Vendar verjamem, da se tako močno nikoli ne bi ponižala. Dragi moja žena! Kajne, kako norčavo te lahko ljubim, kot da bi bila šele pred poroko, čeprav je ta že davno minila.«⁹*

Če je bil Žiga ljubosumen, pa je bila Tilda jezna. V jeseni 1916 jo je razganjalo od jeze, saj ji je Žiga v vsakem pismu že kar nekaj časa obljubljal, da bo prišel domov na dopust. Dopusta pa le ni in ni bilo. V navalu jeze in besa mu je 20. oktobra 1916 v bolnišnico Plzeň na Češko napisala: *»... Če še letos ne boš mogel priti na dopust, se pojdi kar drugam k!«*

V njunih pismih se je pojavila tudi prefinjena erotika v obliki opisovanja sanj o telesni ljubezni. *»Ljubljena draga moja Matilda, moja zvesta žena! Sedaj, ko imam dovolj časa za pisanje, ti vedno pišem. Tako tudi eno posebno pismo, o čemer, kot sva že prej domenila, nihče ne sme vedeti, niti najini starši ne. Niti v tem ti ne znam napisati nič posebnega, samo ljubezen svojega vročega in ljubečega srca ti pošiljam, draga moja, iz daljave. Čeprav sva daleč drug od drugega, so moje misli vedno pri tebi. In če je res, da lahko človekova duša poišče ljubezen njegovega srca, potem je moja duša zagotovo pogosteje pri tebi kot pri meni. Če bi bilo to mogoče, bi gotovo videla, da je zmeraj pri tebi. In kako ti v sanjah poljublja lica, kajti le tako, v sanjah, se lahko zmeraj ljubkujem s teboj. In ko se zbudim, vidim žalostno resničnost ter se zavem, da sem vse to, kako sva se zaljubljeno poljubljala in so se najine prsi ljubeče privijale, samo sanjal. Dragi moja, takšne sanje so mogoče samo tedaj, če najini duši najdeta druga drugo. Dragi moja! Če imaš tudi ti v svojih sanjah takšne srečne minute, kot jaz, potem veš, kako veliko je razočaranje, ko se zbudimo. Izgine opojnost srečne ljubezni in ostane samo žalostna osamljenost. ... Sedaj se bova morda oba bolje počutila, ko sva se ljubila v pismu. Zbogom in nasvidenje. Milijonkrat te objema in poljublja tvoj Žiga.«¹⁰*

⁸ Del Tildinega pisma iz Motvarjevcev soprogi Žigi v bolnišnico Most (Češka) z dne 6. februarja 1915. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

⁹ Del Žigovega pisma iz bolnišnice oz. zdravilišča v Pieštanih (Slovaška) soprogi Tildi v Motvarjevce z dne 13. aprila 1916. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

¹⁰ Prav tam.

Končno konec vojne

Neprestano ponavljajoči se element njunega dopisovanja je bil pričakovanje miru in večno ugibanje, kdaj bo konec vojne. Se bo sploh kdaj končala? Tildo je v zvezi s tem velikokrat preveval grenak dvom. »In pravijo, da vojne mogoče sploh ne bo nikoli konec«, mu je napisala 19. februarja 1915. Še bolj obupana je bila 8. septembra 1917, ko so bili tako v zaledju kot tudi na fronti vsi že povsem izčrpani. Žiga se je v tem obdobju nahajal na romunski fronti, Tilda pa je razmišljala, da bo vojna morda trajala še deset let: »... ali bo sploh kdaj konec vojne ali bo še trajala deset let! Na to nihče ne pozna odgovora. Gospodična učiteljica je imela obisk enega sorodnika iz Budimpešte, ki dela na ministrstvu. In ta je prinesel novico, da se vojna mora končati v roku pol leta. Ampak to so že velikokrat dejali, pa vendar ni bilo res. Ta je tako govoril, da bo premirje in potem ne bo več niti spopadov. Ampak tudi oni ne vedo. Razen dobrega Boga, tega ne ve nihče.«

A se je vojna kljub vsemu enkrat končala in Žiga se je vrnil k Tildi sicer telesno nepoškodovan, toda z dušo, polno preživetih grozot. Kako in kdaj je Žiga končno prišel domov, ni znano. Dne 8. oktobra 1918 je nastopil dopust, ki je trajal do 4. novembra. Po tem se je moral zglasti pri svojem polku v Veliki Kaniži. Doma ga je pričakal popolnoma drugačen svet od tistega, ki ga je zapustil pred vojno, vendar je končno lahko vsaj znova zaživel skupaj s svojo ljubljeno ženo. Sreča bi morala biti popolna, ko se jima je 11. decembra 1920 rodil sin Elek. Toda soproga je začela bolehati in 11. aprila 1927 je umrla zaradi bolezni ledvic, stara šele 32 let. V tistem trenutku se je končalo tudi Žigovo življenje. Vse, za kar se je boril in za kar je živel, se je spremenilo v prah. Žiga je po tistem zaživel sam in tudi sam vzgajal sina. Nikoli več se ni poročil. Za tistega, ki je prebiral njuna ljubezenska pisma, to ni niti malo presenetljivo. Zamenjati ljubezen svojega življenja za drugo oz. najti »nadomestek« za Tildo bi bilo za Žigo bogokletno. Verjetno je v dolgih nočeh prebiral tudi pisma, ki jih je skrbno hranil še toliko let po vojni, in podoživljal vse skupne trenutke s Tildo.

Edina ohranjena fotografija Tilde na nagrobniku na pokopališču v Motvarjevcih. Napis na nagrobniku: Tu počiva Matild Kovač, poročena z Žigmondom Jankom, umrla 11. aprila 1927, živeła 32 let. Za njo žaluje vsa ljubeča družina. (foto: Népújság)

Poročna slika Eleka in Emme, pod njima sedi ostareli Žiga. (Vir: Zbirka fotografije Géze Dóre ml. iz Motvarjevcev)

Sin Elek se je v petdesetih letih 20. stoletja poročil s šest let starejšo Emmo, skupaj sta posvojila deklico Katico. Toda ljubezni v zakonu ni bilo. Emma je bila namreč zavrnila ljubezen njenega življenja, Elek pa je bil takrat že starejši, a še neporočen. Emma je pričela uživati alkohol in je zapila skorajda celotno gospodarstvo, ki za tiste čase ni bilo majhno. Pohištvo, bogato izveze brisače, prti, pregrinjala, posodje, vse to je zamenjala za pijačo, Žiga in Elek pa sta vse skupaj le nemo opazovala.¹¹

Nesrečni Žiga je umrl 3. junija 1970, sin Elek pa kmalu za njim, 27. januarja 1975. Po njegovi smrti so deklico Kati materi Emmi odvzeli, slednja se je kmalu nato izselila iz vasi. Hiša je postala prazna in pričela samevati ter propadati. V njej so ostala samo pisma, v njih pa Žigova in Tildina ljubezenska zgodba.

Zgodba Žige in Tilde je le ena izmed številnih tragičnih zgodb prve svetovne vojne. Resda se ni končala nekje na fronti ali v ujetništvu, ampak šele devet let kasneje. Vendar je bila prav vojna tista, ki je zaznamovala oz. presekala družinsko idilo mladoporočencev. In Žigi ter njegovemu sinu Eleku se je po ženini, materini smrti zgodilo ravno to, o čemer je Žiga ves čas svaril ženo v pismih s fronte – izgubila sta se v vrtincu življenja. »Zato ti pišem, ljubezen moja, tako pogosto, da te bodrim, da ne boš obupala. Veš, draga moja, v težkih časih potrebujemo močan duh in voljo, da se ne zlomimo in da se ne izgubimo v vrtincu življenja.«¹²

Viri in literatura

Arhivsko gradivo:

Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond, 1878–1969.

Literatura:

Vágyakozás a lövészárkokból Egy szécsiszentlászlói házaspár, Jankó Zsigmond és Kovács Matild levelezése az 1. világháború alatt. Lendva: Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet és a Maribori Területi Levéltár, 2014.

Zusammenfassung

„ICH SEHE BEREITS SEIT DER ERSTEN MINUTE, DASS DIE LAGE DER MONARCHIE SEHR ERNST IST. ICH DENKE, DAS ENDE WIRD DIE NIEDERLAGE SEIN ...“

Die Korrespondenz zwischen den Jungvermählten Zsigmond Janko und Matilda Kovač aus Motvarjevci während des Ersten Weltkriegs

Im Jahr 1999 fand man in einem im alten, verfallenden Haus des Dorfes Motvarjevci Briefe, die die Eheleute Zsigmond Janko und Matilda Kovač einander in der Zeit des Ersten Weltkrieges geschrieben hatten. Leider wird man nie wissen, wie viele Briefe es insgesamt waren, doch ist auch die Zahl der erhaltenen Briefe, nämlich 400, bereits außerordentlich. Auf Grundlage dieser Briefe können wir das Schicksal eines einfachen Soldaten an der Front, in den Krankenhäusern oder auf Heimurlaub verfolgen. Gleichzeitig erfahren wir, was in dieser Zeit im Hinterland passierte, und schlussendlich ist die Geschichte auch eine wunderbare Liebesgeschichte. In allen Briefen, die sie einander schrieben, hofften beide auf ein baldiges Wiedersehen und ein gemeinsames Leben in Motvarjevci. In den seltenen Augenblicken der Verzweiflung gab sich Žiga auch mit einem gemeinsamen Leben nach dem Tod im Jenseits zufrieden. Auch wenn er keine Neuigkeiten über sich und seinen Standort schreiben durfte, schrieb er dennoch Briefe. Er konnte eine ganze Seite über seine Liebe zu Tilda schreiben, sie ermuntern, nicht zu verzweifeln und in solchen gefährlichen Augenblicken stark zu sein, damit sie nicht zerbricht und von der Zeit verschlungen wird.

Žiga und Tilda waren Jungvermählte, die vom Schicksal beziehungsweise vom Ersten Weltkrieg grausam getrennt wurden. Žiga wurde bereits im September 1914 an die Front in Galizien geschickt, wo er nach knapp zwei Monaten erkrankte. Er hatte Glück, da er dadurch für volle acht Monate der Front entging. In langen und empfindsamen Briefen, die er aus den Krankenhäusern in Opava, Most und Prag schickte, beschrieb er seiner Ehefrau den Alltag im Krankenhaus, die guten Beziehungen mit den Kameraden anderer Nationalitäten, mit denen er diente, die im nahestehenden Personen, seine Vorgesetzten etc. Als er im Juni 1915 wieder gesund war, war der Krieg noch nicht zu Ende und er musste zurück an die Front. Auch diesmal landete er in Galizien, zunächst in den Karpaten. Im Februar 1916 wurde er von einer russischen Kugel verwundet. Für acht lange Monate konnte er der Front wieder entfliehen und verbrachte seine Zeit in Krankenhäusern in Zborov, Miskolc, Szeged, Plzen und Piešťani. Nach seiner Genesung im Oktober 1916 wurde seine Kompanie

¹¹ Po pripovedovanju Géze Dóre ml. iz Motvarjevcev.

¹² Del Žigovega pisma soprogi Tildi v Motvarjevce, brez datuma. (Vir: SI_PAM/1958, osebni fond Jankó Zsigmond)

an die rumänische Front geschickt. Im Frühjahr 1918 war er an der österreichisch-ungarischen Besetzung der Ukraine beteiligt. Nach einem Urlaub musste er wieder zurück und zwar diesmal nach Odessa, wo er mit seiner Einheit für Ruhe und Ordnung in der Stadt sorgte. Dort war er bis Oktober 1918, als er erneut auf Heimurlaub kam, diesmal nach Hause nach Motvarjevci, wo er höchstwahrscheinlich dann auch blieb.

Nach vier langen Kriegsjahren wollte er nun endlich ein glückliches Familienleben mit seiner Ehefrau Tilda beginnen. Doch auch diesmal war ihnen kein langes gemeinsames Glück beschieden. Tilda erkrankte nämlich und starb 1927 im Alter von nur 32 Jahren. Žiga blieb bis zu seinem Tod im Jahr 1970 alleine mit seinem Sohn Elek, den er alleine großzog und dessen Kindheit wohl nicht sehr glücklich war. Das Fehlen der Mutter und das Leben mit einem ihm entfremdeten Vater prägten das gesamte Leben von Elek stark.

Schlagwörter: Erster Weltkrieg, Infanterist, k. u. k. Infanterie-Regiment Nr. 48, Galizien, Hinterland, Motvarjevci, Liebe